

Για τον χειρισμό φιλοσοφικών ερωτημάτων

Στις 14 Οκτωβρίου 1937 ο Βιτγκενστάιν βρισκόταν στην καλύβα του, με θέα στο φιόρδ Σόγκνε και τη λίμνη που βρέχει τον οικισμό Σγκιόλντεν στη Νορβηγία. Δούλευε ένα κείμενο που το είχε αρχίσει πριν από έναν χρόνο· από αυτό το κείμενο θα προέκυπτε αργότερα το πρώτο τρίτο του έργου *Φιλοσοφικές έρευνες*. Διέκοψε τον συλλογισμό του, συνέχισε όμως να γράφει στο τετράδιό του για να σημειώσει –στα αγγλικά– μια σκέψη σχετικά με το βιβλίο που μόλις γεννιόταν. Αυτό το βιβλίο, έγραψε, ήταν μια συλλογή wisecracks –δηλαδή ασεβών ευφυολογημάτων– όχι όμως ασυνάρτητη η συλλογή οικοδομούσε ένα σύστημα, και η διάταξη των εύστοχων παρατηρήσεων διαμόρφωνε ένα ορισμένο περίγραμμα.

Είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι τη λέξη «wisecracks» την επέλεξε συνειδητά ως υπαινιγμό για τους σκληροτράχηλους ντετέκτιβ των pulp magazines, που τόσο άρεσαν στον Βιτγκενστάιν, και οι οποίοι ακόμη και στα πιο δύσκολα δεν παρέλειπαν να πουν μια εξυπνάδα. Σε παρόμοια κατάσταση έβλεπε και τον εαυτό του: ως μονήρης και έντιμος άνθρωπος, προσπαθούσε να επιβάλει το ιδεώδες του σε αντίθεση με το διεφθαρμένο, εκ φύσεως ανίατο φιλοσοφικό περιβάλλον. Διότι το θεωρητικό στοιχείο δηλητηριάζει τη διατύπωση των ερωτημάτων των φιλοσόφων, τους προκαλεί τέτοια σύγχυση που πιστεύουν ότι επιδιώκουν να λύσουν τα ίδια προβλήματα με τους προκατόχους τους και ότι προοδεύουν με όλο και πιο εκλεπτυσμένες διακρίσεις και βοηθητικά μέσα. Λες και είναι δυνατόν να υπάρξει πρόοδος στη φιλοσοφία!

Ο Βιτγκενστάιν δεν ήταν βέβαια εχθρός της φιλοσοφίας ή των φιλοσόφων. Η γοητεία των θεωρητικών προβλημάτων τού ήταν οικεία, όπως και η συναρπαστική αναζήτηση απαντήσεων σε παραδοσιακά ερωτήματα. Για τον Βιτγκενστάιν ωστόσο, τα εργαλεία της τέχνης της φιλοσοφίας παρείχαν έναν εξοπλισμό που η χρήση του κατέληγε να αποδεικνύει το ανώφελο ή το ανόητο αυτής της ασχολίας. Η φιλοσοφία μπορεί να είναι αρωστικά –



ένα είδος μανίας, η καλύτερη θεραπεία της οποίας είναι η επιδέξια χορήγηση δόσεων του ίδιου του δηλητηρίου. Τα φιλοσοφικά μέσα χρησιμεύουν ως γιατροσόφια για την ίδια τη φιλοσοφία, και αυτή η μέθοδος προσδίδει στα σημαντικότερα έργα του Βιτγκενστάιν –στην πρώιμη *Λογικο-φιλοσοφική πραγματεία* και στις μετά θάνατον δημοσιευμένες *Φιλοσοφικές έρευνες*– τη διαλεκτική ορμή που κάνει τον αναγνώστη να αδημονεί και η οποία δυσκολεύει κάθε φορά εκ νέου τους ακούραστους ερμηνευτές.

Το ιδεώδες του Βιτγκενστάιν έχει κάπως να κάνει με τη θεραπεία ασθενειών της νόησής μας: «Ο φιλόσοφος χειρίζεται ένα ερώτημα· σαν μια αρρώστια». Η ιδέα της θεραπείας είναι τόσο σημαντική και επειδή, εκτός των άλλων, διαισθητικά μπορούμε να διακρίνουμε στο βάθος τη δυνατότητα συμφιλίωσης του θεωρητικού με το πρακτικό: διάγνωση και ιαματική διαδικασία βασίζονται μεν σε θεωρητικές γνώσεις, για να καρπίσουν όμως, χρειάζεται να προσαρμοστούν με δεξιότητα και ευαισθησία στην εκάστοτε περίπτωση.

Συχνά η θεραπεία είναι αυτοϊαση· αυτή είναι και η περίπτωση του Βιτγκενστάιν. Φαίνεται ότι το διαισθάνθηκαν πολλοί αναγνώστες του, και αυτός είναι ένας από τους λόγους του μεγάλου ενδιαφέροντος για την ιστορία της ζωής του Βιτγκενστάιν, αυτού του ανθρώπου από πλούσιο σπίτι που συχνά έδινε την εντύπωση του αυστηρού και του ασκητικού, του φιλοσόφου εκ της καταποντισμένης Κακανίας,¹ ο μύθος της οποίας, με θεμελιωτές του τον Φρόντ, τον Μάλερ, τον Κράους, τον Σαίνμπεργκ, τον Λόος, τον Μούζιλ και όλους αυτούς τους Βιεννέζους, έχει σφραγίσει τόσο βαθιά την κουλτούρα και ως

1. Ειρωνικός χαρακτηρισμός της Αυστροουγγρικής Μοναρχίας από ντόπιους διανοούμενους· προέρχεται από τα αρχικά ΚΚ –Königliche und Kaiserliche Monarchie: καισαροβασιλική μοναρχία– που αντιστοιχούν στον τίτλο του μονάρχη (Γερμανό και κατόπιν Αυστριακό αυτοκράτορα και βασιλιά της Ουγγαρίας). Ο δύσσομος συνειρμός είναι ηθελημένος. (Σ.τ.μ.)

εκ τούτου τη συνείδησή μας, που συνήθως δεν το αντιλαμβανόμαστε. Εκείνους τους Βιεννέζους, και σε ύψιστο βαθμό τον Βιτγκενστάιν, τους διακρίνει μια διπλή ανάγκη: αφενός το έργο οφείλει να είναι κάτι ολωσδιόλου προσωπικό, να φέρει απαραγνώριστη τη σφραγίδα του δημιουργού του· αφετέρου ο δημιουργός δεν επιτρέπεται να αναφέρεται ευθέως σε αυτό που επιδιώκει, διότι κάτι τέτοιο δεν θα ήταν διακριτικό, θα ήταν αισθητικό και ταυτόχρονα ηθικό παραστράτημα, διότι, λέει ο Βιτγκενστάιν, «η ηθική και η αισθητική είναι ένα».

Η προσωπική γραφή που διακρίνει τα έργα του Βιτγκενστάιν οφείλεται στην αδυσώπητη αναμέτρηση με τις ίδιες της αδυναμίες του. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε: με τις αδυναμίες της ίδιας του της σκέψης και τις αδυναμίες του ίδιου του του χαρακτήρα. Αλλά ακριβώς αυτόν τον διαχωρισμό απορρίπτει ο Βιτγκενστάιν. Η συνέπεια είναι το παν, και προκειμένου να μπορέσουμε να γράψουμε κάτι δικό μας, πρέπει –για να επαναλάβουμε τα λόγια του Βιτγκενστάιν– να έχουμε καθαρούς λογαριασμούς με τον εαυτό μας. Μάλλον γι' αυτόν τον λόγο ένιωθε την ανάγκη, στην κρίσιμη φάση της πρώτης γραφής των μετέπειτα *Φιλοσοφικών ερευνών*, να προβεί σε εξομολογήσεις ενώπιον φίλων και συγγενών και να παραδεχτεί πράξεις που βάραιναν τη συνείδησή του. Είναι άλλωστε χαρακτηριστική η απάντηση του νεαρού Βιτγκενστάιν στην ερώτηση του δασκάλου του Μπέρτραντ Ράσελ, στο δωμάτιο του οποίου βημάτιζε ανήσυχος πάνω κάτω, βυθισμένος προφανώς σε σκέψεις: «Τι σας απασχολεί Βιτγκενστάιν, η λογική ή οι αμαρτίες σας;» – οπότε εκείνος αποκρίθηκε: «Και τα δύο».

Κάθε λεπτομέρεια είναι σημαντική, γιατί διαφορετικά παραβλέπουμε το εκ πρώτης όψεως αθώο αλλά –όπως λέει στις *Φιλοσοφικές έρευνες*– «κρίσιμο βήμα προς το τέχνασμα του ταχυδακτυλουργού», και η κριτική των φιλοσοφικών θεωριών που θολώνουν το καθαρό βλέμμα είναι πια αναποτελεσματική. Αλλά η θέση που καταλαμβάνει ο Βιτγκενστάιν ως ένας από τους σημαντικότερους

φιλοσόφους του 20ού αιώνα δεν βασίζεται μόνο στην ικανότητά του να ασκεί εύστοχη κριτική. Σημαντικότερη είναι η πρωτοτυπία των ερωτημάτων του και της άρθρωσής τους. Η τεράστια επίδραση του *Tractatus* του οφείλεται στον ιδιαίτερο συνδυασμό στον οποίο παρουσιάζονται εκεί η λογική, η ανάλυση της γλώσσας και η μεταφυσική. Οι *Φιλοσοφικές έρευνες* δεν θα θεωρούνταν βέβαια επί δεκαετίες το θεμελιώδες έργο της νεότερης αναλυτικής φιλοσοφίας, εάν ο συγγραφέας δεν είχε εισαγάγει έννοιες όπως «γλωσσικό παιχνίδι» και «οικογενειακή ομοιότητα» και αν δεν είχε επινοήσει με πολλή φαντασία προβλήματα σαν εκείνο της τήρησης των κανόνων και της ιδιωτικής γλώσσας.

Αυτές οι πρωτότυπες ιδέες οφείλουν μεγάλο μέρος της διεισδυτικότητάς τους στο ύφος με το οποίο εκτίθενται και στο γεγονός ότι αυτό είναι ταυτόχρονα και το ύφος της διαμόρφωσής τους. Στον πρώιμο Βιτγκενστάιν, πρόκειται για το ύφος του λογικού –ο οποίος διακρίνει την ουσία του κόσμου– στην κρυστάλλινη σφαίρα του οποίου οι μεταφυσικές σχέσεις καθρεφτίζονται και εξαφανίζονται. Ο Βιτγκενστάιν της μέσης περιόδου είναι προπάντων αναζητητής, κι έτσι δεν εκπλήσσει που σε αυτή την περίοδο συνέγραψε μεν πλήθος κειμένων, αλλά κανένα πραγματικό έργο. Στον όψιμο Βιτγκενστάιν, σκέψη και έκφραση είναι και πάλι ένα. Οι πιο βαρύνουσες και πιο πρωτότυπες διαγνώσεις παρουσιάζονται, όπως το απαιτεί η καλή βιεννέζικη παράδοση, ανάριες και ανάλαφρες, συλλαμβάνοντας ωστόσο την ιδιαιτερότητα της πνευματικής ατμόσφαιρας της εκάστοτε στιγμής σε μια μορφή που περιέχει παραίτηση και αυθάδεια μαζί – ακριβώς σαν wisecracks.